

ROGER ETCHEGARAY

Keresztény kultúra és emberi jogok*

Az elutasítástól az elkötelezettségig

Mivel a cím arra enged következtetni, hogy előadásom az egyház egyfajta nyilvános gyónása, mindjárt az elején egy személyes vallomással kezdem. A cím nem tőlem származik, hanem átvettem abban a némileg durva és kihívó formában, ahogy elém került. „A keresztény kultúra az emberi jogok előtt” című eszmecserenk vezérfonalán haladva bejárhatjuk azt a kacskaringós és fáradságos utat, mely az elutasítástól az elkötelezettségig vezet, s amely — egy újság címlapja szerint — a katolikusokat az emberi jogokhoz való kései megtéréshez vezette.

Sokat írtak és sokat olvastam a kérdésről: nem kevés szerénységre intem magam, amikor megérteni próbálok, mit értettek az alatt, amit — nem minden fellengzősség nélkül — az egyház és az emberi jogok közötti konfliktus „történelmi rejtélyének” neveztek.

Az angolszász és észak-amerikai egyházaktól eltekintve az összes keresztény egyház beismeri, hogy többé-kevésbé ugyanazt az utat járta jóban-rosszban egyaránt. Mai gondolatmenetem középpontjában a római katolikus egyház áll, főleg a pápai tanítás, nem feledve közben, hogy az egész emberjogi kérdésben az egyház sohasem volt egységes, s a törések éppoly számosak a hierarchián belül, mint a keresztény nép körében.

Be kell vallanom, hogy nagyon nehéz közelíteni az emberi jogok témájához. Az jut eszembe, amit Paul Valéry mondott a szabadságról — e szó azok közül való, „melyek inkább énekelnek, mint beszélnek, inkább kérdeznek, mint válaszolnak... az ékesszólás szavai ezek, mennydörgést kirobbantó mondatok zárszavai”. Valóban, van-e ma kifejezés, mely annyire elveszítette önállóságát, melyet annyire eltorzított egy verbális infláció — annyira kitágítva határait, hogy jelentése végül minden tömörségét elvesztette? Jogtudományi eredezetésén és jelentése körülhatárolhatatlanságán túllépve egy olyan definíciót javaslok, melynek forrása a *Gaudium et spes*: „Emberi jogok alatt értjük mindazt, amire az embernek valóban szüksége van ahhoz, hogy valóban emberi életet élhessen”. Ennek a definíciónak, mely éppoly homályos, mint a többi, megvan az az érdeme, hogy már-már tautologikus erejénél fogva mindenki számára érthető.

Végül nagy örömmre szolgál, hogy az eszmecsere Lyonban kapott otthont, Frédéric Ozanam és Joseph Folliet városában, abban a városban, melyet hosszú története folyamán nemegyszer minden ízében megremegtetett az emberi jogok védelmezése, első mártírjaitól kezdve, akik 177-ben vérükkel tanúskodtak arról, hogy a lelkiismeret törvénye magasabbrendű a földi hatalmasságok zsarnokságánál. Úgy gondolom, a Lyoni Katolikus Egyetem büszke lehet arra, hogy a rektora által négy évvel ezelőtt alapított Emberi Jogok Intézetének keretében fogadhatja a világ minden tájáról érkező testvéreit.

E bevezető megjegyzések után végül rátérhetünk a téma lényegére — egy olyan témára, mely sebezhető pontokkal teli.

Előadásom tárgya — az által az eszmecsere által vezetett, mely maga is az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata bicentenáriumáról való megemlékezést tűzte ki céljául — gondolatmenetemet az 1789. aug. 26. és 1989. szept. 20. közötti időszak közé szorítja. Ezt egyáltalán nem bánom, hiszen a bejárható út így is elég hosszú és kacskaringós. De világos,

* Elhangzott Lyonban, az 1989 szeptemberében rendezett emberjogi konferencián

hogyan az emberi jogok nem a francia forradalom és nem is az 1776-os amerikai függetlenség hajnalán születtek: családfájuk sokkal mélyebbre nyúlik vissza, és összekuszálódott gyökerei között bárki tétovázás nélkül felismer egy keresztény gyökeret, mely az emberi erőt az isteni kinyilatkoztatásból meríti.

Ma szigorúan végigkövetjük az elutasítástól az elkötelezettségig vezető utat — legyen az bármily girbegurba, zökkenőkel teli. Aszerint, hogy kik lesznek választott útitársaink, eltérők lesznek érzelmeik, ítéleteik. Akár e kétszáz éves történet főszereplői és ellenfelei oldalán állnak, ahol minden egyes szerző a maga eszméit és írásait lobogtatja, akár az éppennyire megfontolt történészekén, akik úgy tekintik át újra a történelmet, mint egy poharat, mely egyesek szerint félig üres, mások szerint félig teli, az út a maga egészében felemás, és nehéz tartani a választóvonalat. Egyszerűen azt kell megértenünk, hogyan és miért történt — ha így történt —, hogy az egyház az ádáz elutasítás helyzetéből az emberi jogokhoz való teljes átálláshoz jutott el. Nem érhetjük be azzal, hogy mindezeket a változásokat az egyházi élet nyereségeinek és veszteségeinek számlájára írjuk. Egészen világosan fel kell tennünk magunknak a következő, egymással szorosan összefüggő kérdéseket: Mit akart elítélni az egyház? Mi készítette a változásra? Mi az, amiben ténylegesen megváltozott és vajon egyedül ő változott-e? Hogy felmérhessük a kérdések igazi jelentőségét, szeretném egy személyes emlékemet felidézni: tizenöt évvel ezelőtt találkozót kértem Daniel Mayertől, az Emberi Jogok Ligájának elnökétől, hogy megtárgyaljunk egy marseille-i ügyet. Ő alig mert meghívni párizsi székhelyére, attól tartva, hogy feszélyezve érezném magam ott, ahol — mint mondta — a falak nemegyszer árasztottak magukból antiklerikalizmust. Mégis fogadott, s nem kis örömmel vallotta be: „Kétségkívül ön az első püspök, aki behatolt ezeken a falakon!” És éppily nagy volt az én örömöm is, hogy megláthattam azt a helyet, melynek szinte szerzetesi zordonsága az emberi jogokért harcoló laikusok önzetlenségéről tanúskodott.

Mi történt hát az egyház és a megszülető forradalom között akkor, amikor ez utóbbi — viszonylag egységesen és szinte euforikus hangulatban — az emberi jogi törvények kezdeményezőjévé lépett elő? A *Nyilatkozat*, melyet 1789. aug. 20. és 26. között szavaztak meg, az előszó megfogalmazása szerint „egyszerű és elvitathatatlan” elvi alapokon nyugszik. „A Legfőbb Lény oltalma alatt” hirdeti az ember számára szent és elidegeníthetetlen természeti jogokat, s azt akarja elérni, hogy a „jogok és kötelességek állandóan ott legyenek minden egyes állampolgár szeme előtt”. De ezek az új rendvénytáblák, melyeket maguk az alkotmányozók is hiányosnak tekintettek (hiszen rendkívül rövid idő alatt kellett nemzeti alkotmányt teremteniük maguknak) nehézkesség és kellem különös egyvelegét hordozzák magukban, s ez jellemzi aztán az összes kitörést, mely megengretett két történelmi évszázadot.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy VI. Piusz első kiátkozási bullái nem az emberi jogok nyilatkozatára vonatkoznak, hanem a klérus polgári alkotmányára, melyet egy történész (François Furet) a forradalom „kisiklásának” nevez. VI. Piusz, a pápa, aki száműzöttként halt meg 1799-ben Valenciában, csak közvetve támadja a nyilatkozatot, főleg annak 10. szakaszát, mely kimondja: senkit nem háborgathatnak meggyőződéséért, akkor sem, ha az vallásos. Érvéle különösen fontos (*Quod aliquantum*, 1791. márc. 10.), mert kiemeli két lényegi motívumát annak a harcnak, mely az 1893-as terror után tovaterjed és végletesen kiéleződik — az egyik a vallási igazság védelme, melynek letéteményese az egyház, a másik a keresztény állam védelme, mely oltalmazza ezt az igazságot és biztosítja a társadalmi rendet.

A közönyösségben rejlő veszélyt megérezve VI. Piusz rendkívül éleslátóan helyezte harca döntő pontját az emberi jogok vallási dimenziójára, melyet a *Nyilatkozat* rosszul vagy mindenesetre kétértelműen biztosított. Ebben az értelemben nem a harc, legfeljebb a tábor megválasztásában tévedett, de ugyan ki ítéltet utólag és kívülről arról az emberről,

akit elragadott a harc tüze és szenvedélye? Egyformán higgadtan szemlélni az egyház kapcsolatait két olyan társadalommal, melyek közül az egyik védte, a másik támadta — ehhez olyan tisztánlátásra és elszántságra lett volna szükség, melyre kevés ember képes. Valljuk meg, hogy néhány igazán jelentős kivételtől eltekintve az egyház nem tudta, vagy nem tehetette meg a szükséges választást egy olyan helyzetben, amikor az emberi jogokat teljesen autonóm alapról és egyre erősödő vallásellenes felhangokkal hirdették meg. Tulajdonképpen Marx és Engels — más okból — de ugyanígy voltak elégedetlenek egy áramlattal, mely jót és rosszat egyaránt magával sodort. Könnyebb volt mindent változtatás nélkül elutasítani!

Az egyház és a francia forradalom és későbbi (főleg európai) örökösei között nem egyszerűen félreértésről, jelentéktelen civakodásról volt szó, hanem egy radikális világnézetkülönbségről a valláshoz való viszonyt illetően, mely egyformán végletekhez sodorja azokat, akik Isten nélkül akarnak felépíteni egy modern társadalmat, és azokat, akik a keresztény társadalmat szabadságjogok nélkül akarják fenntartani. Nem egyszerűen érdekek, hanem doktrínák, kultúrák konfliktusáról van szó. Az egyház mégsem vádolható az emberi jogok kíméletlen, leegyszerűsítő elutasításával. Elgondolkodtató azonban az a — félelemmel és ügyetlenségekkel terhes — lassúság, mellyel a pápaság végül megszabadult a hosszú ideig vallott, inkább millenáris, mint tradicionális felfogásától, melyben a katolikus igazság objektivitása ahhoz vezetett, hogy jogokról beszéltek anélkül, hogy közben különösebben szóba került volna az e jogok elismerésére felszólított emberek szabadsága. A múltban minden összejárt ahhoz, hogy az emberek még csak ne is sejtsenek semmit az emberi jogok problémájáról, még kevésbé a vallásszabadságról, mely ennek egyszerre gyökere és ereje.

A józan belátásra képtelen gondolkodásmódban rejlik annak magyarázata, hogy a konfliktus ilyen elviselhetetlenül hosszúra nyúlt. Elhúzódását tovább fokozta a „forradalom—ellenforradalom” rálicítálás, s történetét végigkísérte az egyház és a forradalomból kinövő társadalom kiegyezési kísérleteinek bukássorozata (vö. Adrien Dansette). A kulcs, mely a katolikus egyház hajthatatlanságát érthetővé teszi és gyakran igazolja, mindig ugyanaz. De milyen nehezen értjük meg a *Mirari vos* enciklikát, mely esztelenségnek, sőt örületnek nevezi a lelkiismereti szabadságot (1832. aug. 15.), vagy IX. Pius Syllabusában néhány javaslat elutasítását! (1864. dec. 8. — mely, ahogy írták — a dialógus 0. éve.)

Szerencsére a konkrét helyzetekre figyelmes egyháznak végül sikerült a pragmatizmust a dogmatizmus elé helyezni — hívei lelki szolgálatának sürgetésétől vezetettve. 1801-től VII. Piusz és Bonaparte konkordátuma arra kényszerítette az egyházat és a forradalmi Franciaországot, hogy éljenek egymás mellett, bármi történjék is. Az egyház felismeri a tények súlyát egy olyan új politikai és kulturális környezetben, mely fokozatosan átalakítja egész Európát, s ez a felismerés — főleg XIII. Leó társadalmi enciklikái óta (mert nemcsak a *Rerum novarum* létezik!) — egy olyan fejlődés elindítójává vált, amelynek szereplőit és fokait jól ismerjük. Ez a félenken, történelmi kényszerhelyzetek nyomása alatt megindult fejlődés akkor gyorsult fel, amikor az egyház — belső logikájánál fogva — maga vette kezébe vezetését.

Ezen a felfelé ívelő görbén nem feledkezhetünk meg XI. Piuszról, aki feltörte a csendburkot, mely alatt negyven évig fulladozott a *Rerum novarum*, s volt bátorsága ahhoz, hogy az új időkre alkalmazza a leói enciklikát: a náciizmus és a kommunizmus felfelé törő totalitárius ideológiájával szemben két megrázó erejű enciklikájában teljes fényükbe állította az emberi személyiség elidegeníthetetlen jogait (1937). Nem feledkezhetünk meg XII. Piuszról, s a háború éveit alatt (főleg 1942-ben és 1944-ben) fogalmazott karácsonyi üzenetekről sem; ő az, aki a természeti jog teológiai elmélyítésével előkészítette az egyház és az emberi jogok igazi, új egymásra találását.

Az egész világ kollektív emlékezete őrzi még XXIII. János nevét és *Pacem in terris* enciklikáját, melyet 1963. ápr. 11-én tett közzé, kevesebb mint két hónappal halála előtt. Valójában ő az első pápa, aki — az általa bevezetett megfogalmazás szerint — „minden jószándékú emberhez” kívánt szólni, olyan nyelven, mely minden kultúra számára befogadható. Vele történik meg először, hogy a katolikus egyház „az idők jeleként” üdvözli az ENSZ 1948-as emberjogi nyilatkozatát, s megszerkeszti saját chartáját, ahol minden joghoz éppannyi köteleesség is párosul, hiszen „ezekről megfeleledkezni — mondja XXIII. János — annak veszélyét jelentené, hogy egyik kezünkkel leromboljuk azt, amit a másikkal felépítettünk”.

Az emberi jogok jövője felé való nyitás legszebb példája a II. Vatikáni zsinat marad, amely a XXIII. Jánost követő VI. Pál legnagyobb alkotása. Mindannyian a *Gaudium et spes* ünnepélyes nyilatkozatára gondolunk: „Az egyház, a ráhagyományozott evangéliumból merítve erejét, hirdeti az emberi jogokat, felismeri és nagy becsben tartja korunk dinamizmusát, mely ezeknek a jogoknak mindenütt új lendületet ad.” De az egyház számára a legsúlyosabb következményeket vitathatatlanul egy másik, valamennyi közül a legkisebb — zsinati dokumentum jelenti: a vallásszabadságról szóló. A *Dignitatis humanae* e deklarációjával szeretném megkoronázni bejárt utunkat.

Most térjünk vissza VI. Pálhoz. Első enciklikája (*Ecclesiam suam*, 1964. aug. 6.), mely a zsinat 2. és 3. ülése között jelent meg, s akkoriban teljesen észrevétlen maradt, az én szememben a jelenkori egyház egyik legfontosabb szövege — olyan szöveg, melyből a válaszut előtt álló ember számára értelem és lélek sugárzik. Azok számára, akik még mindig tétováznak elismerni az emberi jogokat, semmi sem bír olyan ösztönző, megvilágító erővel, mint a pápa elmélkedésének három pontjához való visszatérés: „egy önnön tudatosságát elmélyítő egyház, egy megújuló egyház, olyan egyház, amely a dialógusban adja át magát a világnak”. Igazi benső megtérésre szólít fel. Azt is szeretném megjegyezni, hogy a békevilágnapokat bevezető VI. Pál első (1969-es) üzenete témájául az emberi jogok előrehaladását választotta. Minél inkább közeledünk a görbe legmagasabb pontjához, annál jobban felgyorsul, erőteljesebbé válik a pápaság elkötelezettsége az emberi jogok szolgálatában. Mit mondhatnánk II. János Pálról, ami ne lenne ismert, talán túlságosan is ismert? Olyannyira, hogy ilyesfajta mondatfoszlányok üthetik meg a fülünket: „Ennek a pápának nincs más szó a száján, mint az emberi jog.” S ez így is van, II. János Pál ennek lett hirdetője, fáradhatatlan zarándoka. Számára ez nem egyszerűen egy állandóan jelenlévő kérdés, hanem minden emberre vonatkozó kijelentés mértani helye. Számára ez nem egyszerűen retorikai gyakorlat, hanem olyan kérdés, mely vérből és könnyekből született. 1979. okt. 2-án az ENSZ szónoki emelvényén emlékeztet rá, hogy abból az országból származik, melynek élő testére egykor Auschwitzot építették. „Mindenekelőtt azért hivatkozom erre, hogy megmutassam, milyen fájdalmas tapasztalatok és emberek millióinak mennyi szenvedése vezetett el az emberi jogok egyetemes nyilatkozatához.” Ehhez az egzisztenciális, testi-antropológiai alaphoz csatlakozik egy másik alap, mely teológiai, szellemi, Krisztus-központú. II. János Pál teljességében, élő egységében ragadja meg az embert, aki igazságát és teljességét Isten képmásában és hasonlatosságában találja meg. S érthető, hogy annyian kerülünk teljesen hatása alá annak a pápának, aki — mint egyik hallgatója mondta — „biztos magában, mert biztos abban, aki neki erőt ad”.

„Az elutasítástól az elkötelezettségig.” Vajon teljes-e a bejárt út? Hogy igazán értékelni tudjuk egy olyan elkötelezettség teljességét és őszinteségét, mely több egyszerű csatlakozásnál, meg kell ragadnunk a döntő pontot, amit túl ritkán hoznak szóba, és túlságosan gyakran ködösítenek el, s ami nem más, mint a vallásszabadságról szóló zsinati dekrétum. Ha egyáltalán volt az egyházban igazi forradalom, akkor ez 1965. dec. 7., a zsinat zárónapjának előestéje — ekkor szavazták meg ezt a kíméletlen vitáknak alávetett, gondosan kidolgozott dekrétumot. A nyilatkozat végleg megszünteti azt a ravasz, már-már

cinikus tézis—hipotézis dialektikát, melyben oly sokáig tetszelegtünk, s melyben a tolerancia a kompromisszumot, a kisebb rossz választását jelentette; azt a dialektikát, melyet egy tiszteletlen kommentár a múlt században így fogalmazott meg: „az elmélet szerint megégetni kell M. de Rothschildot, a gyakorlatban vacsorázni nála”.

Még mindig vannak olyanok, akik kételkednek elkötelezettségünk őszinteségében. A bicentenárium egyik történésze (Claude Monceron) így ír: „Az egyház természetesen kihasználta csodálatos képességét, hogy kisajátítsa, sőt valamiképpen meg is keresztelje mindazt, aminek képtelen volt ellenállni — hogy túljutva az eseményeken és elkendőzve a hibákat, most az emberi jogok kántorává lépjen elő.” A vallásszabadságról szóló dekrétum nem a tulajdonképpeni vallás jogaira, hanem az emberi személyiség jogaira alapozódik. Ennek köszönhetően az egyház és az emberi jogok házassága, mely oly sokáig volt érdekházasság, most végre újra szerelmi házassággá válhat.

„Az elutasítástól az emberi jogok melletti elkötelezettségig.” Vajon következetes-e bejárt utunk? Be kell látnunk, hogy a látszat ellenére sem kevesebb benne a folytonosság, mint a szakítás, az ellentétes fordulat. Végeredményben — minden paradoxon nélkül — azt mondhatjuk, hogy XI. Piusz IX. Piusz gondolatainak legjavát, XXIII. János pedig VI. Piusz gondolatainak legjavát viszi tovább. Sohasem lehet teljes mértékben szembeállítani két pápát, két egyházi periódust: minden pápa, minden időszak magán hordozza egy politikai és kulturális légkör természetének bélyegét. Összeköti őket egy szál — bármily vékony, bármily rejtett legyen is —: az evangélium köteleke — ennek maradnak mindnyájan tántoríthatatlan apostolai, az emberek szolgálatára. Az elkötelezettség pápáinak vonásai között is felfedezhetünk olyanokat, melyek bizonyítják, hogy a legőszintébb elkötelezettség sem jelent soha feltételnélküliséget.

Ez magyarázza például XII. Piusz furcsa hallgatását arról az 1948-as egyetemes emberi jogi nyilatkozatról, melyben nincs semmilyen kifejtett utalás Istenre. S maga XXIII. János is, aki *Pacem in terris*-ben elsőként szól róla, hangsúlyozza, hogy a nyilatkozat jogos fenntartásokra ad okot. Az általa közreadott charta az ENSZ-deklaráció javításának, ügyes helyreigazításának tekinthető. Végső soron ami a pápákat akár egyik, akár másik (gyakran egymással ellentétes) irányba vezeti, az mindig ugyanaz a felelősségérzet az ember iránt — az iránt az ember iránt, akit csak transzcendenciájának megerősítése védhet meg társaival és önmagával szemben.

Végül szeretném kiemelni VI. Pál személyes értékelését arról az útról, melynek során az egyház és a forradalom távolról sem játszott bűjőcskát, hanem élesre töltött fegyverekkel állt szemtől szemben egymással. VI. Pál alig két hónapja pápa, amikor 1963. szept. 1-jén a Frascati székesegyházban tartott prédikációja során kifejti elemzését a XIX. századról: „A francia forradalom — mondja — kaotikus, borzongató s ugyanakkor bizakodásra készítő eszmék zűrzavarával töltötte el az emberi szellemet. Sürgősen rendet kellett teremteni, és megszilárdítani ezt a rendet. Ugyanakkor új serkentőre lelték, élő, igaz eszmékre, összecsengésekre, annak a forradalomnak nagy elvei között, mely egyszerűen kisajátította a testvériség, a szabadság, az egyenlőség, a fejlődés, az alacsony osztályok felemelését célul kitűző keresztény eszméket. Így tehát mindez keresztény volt, de keresztényellenes, világi, vallásellenes köntösbe burkolták, eltorzítva így az evangéliumi örökséget, mely az emberi élet megtisztítására, felemelésére, megnemesítésére hivatott.” Ez a kevéssé ismert VI. Pál-idézet II. János Pál szavait előlegezi, és rendkívül fontos lépés azon az úton, melyen az egyház sokáig nem tudta kiválasztani a konkoly közül a búzaszemet. Az marad most hátra, hogy a búzaszem, az emberi jogok iránti elkötelezettség az egyházat a történelem előszínpadára vezesse. De nem lehet-e, hogy az egyházat éppúgy elvakítja jelenlegi elkötelezettségének fényárja, mint az elutasítás éjszakája, melyből végre kijutott? Ez az utolsó kérdés, melyet teljes mélységében szeretnék feltárni.

Az emberi jogokért folyó versenyben alapos lépéshátrányt szenvedett egyház most komoly előnyöket biztosíthat magának egy olyan világi társadalommal szemben, mely elbizonytalanodott és kiábrándulttá vált a forradalomból kinőtt eszmények törékenysége láttán. Milyen változatos a skálája az emberi jogokkal való kérdésnek! Mennyire eltérő okok vezetnek a csatlakozáshoz, és mennyire más kényszer áll az okok mögött! Mennyi alkudozás olyan országokkal, akik váltópénzként kezelik az emberi jogokat, és csak azért tesznek engedményeket, hogy ezzel is jobban védjék saját érdekeiket!

Minél több tekintet fordul ma az egyház felé, annál kérlelhetetlenebbnek kell lennie az emberi jogok egyértelművé tételében és védelmezésében, kérlelhetetlennek másokkal, kérlelhetetlennek önmagával szemben. Az emberek egyre inkább tisztában vannak azzal, hogy jogaik vannak, s hogy ezek a jogok bővülnek nemzedékről nemzedékre. De milyen igazság teszi őket kimondhatóvá? Milyen szeretet összeegyeztethetővé?

Az egyik legnehezebb probléma az emberi jogok megalapozása és egyetemessége — olyan alap feltárása, mely egyetemességet hordoz, és olyan egyetemesség megtalálása, mely vigyáz, nehogy felszínessé tegye az alapot. A talaját vesztett és önmagában is kételkedő emberiség bizonytalankodásában a hang, mely emberi jogokért kiált, a túlélni vágyó ösztönös segélykiáltása, a kéz, mely az emberi jogokba kapaszkodik, a mentőövet megragadó ember keze. De nem elég sem szaporítani, sem regionalizálni az emberjogi nyilatkozatokat, bár számos jog vár még elismerésre és kihirdetésre. Nem elég a jog páncéljába burkolni az emberi jogokat, bár még sokat kell javítani a védelmén. Ma — inkább, mint valaha — az embernek az a feladata, hogy bizonyosabbá tegye magában ember voltát: tudatában legyen identitásának, származásának, a helyét meghatározó alapoknak.

Ki segíti abban, hogy újra visszaadhassa a ráhagyott örökségnek minden szilárdságát, elevenségét, örökérvényűségét? Ki segíti abban, hogy visszataláljon az etika törvényszabó útjára, ahol az ember nincs többé saját igazságára és saját jogára hagyatva? A világ közösségének az az elsődleges feladata, hogy újra megtalálja azokat a közös értékeket, melyek körül összegyűlhetnek a jószándékú emberek — ezt teszi fáradtságos munkával, türelmesen. Ez az egyház feladata is, amennyiben az emberi jogokat nem tekinti kizárólag felekezeti igazságnak, és egyre inkább hajlik arra, hogy leüljön az emberek és népek közös asztalához.

Bizonyos, hogy a hit vallásos beszéde, a legvégső alapra rávilágítva lélekkel töltheti meg az emberi jogokért folyamodó racionális követeléseket, ezt a szép beszédet azonban csak a hívők érthetik. Úgy érzem, nem mértük fel valódi mélységükben, és nem használtuk ki eléggé XXIII. János és VI. Pál intuícióit, melyek arra készítették a két pápát, hogy minden emberhez, mindenki számára érthetően szóljanak. Nem arról van szó, hogy az egyház két nyelven beszéljen, hanem arról, hogy minden kimondott szavának Isten és ember kettős mélységét kell magában hordoznia.

Mindenesetre van egy olyan terület, ahol az egyház felhasználhatja nevelői hagyománya (Mater et Magistra) minden tapasztalatát, s ez az emberi jogok mindennapi alkalmazására való alázatos tanítás. Mindennapossá, de nem jelentéktelenné tenni őket — az egyház számára ehhez az egyetlen járható út az, hogy felelősségérzetre nevel. De csak szabad ember érezheti felelősnek magát, tehát az az ember, aki képes felelni tetteiért, vállalva őket minden következményükkel együtt. Vajon hányan fogadják el ezt a kockázatot? Amint erre Dosztojevszkij a Nagy Inkvizítor legendájában rámutatott, az ember természeténél fogva hajlik arra, hogy a szabadságot tehernek érezze, melytől mindenáron szabadulni akar. A Kreónok ellen kevés az Antigóné. Kényelmesebb rabszolgának, mint úrnak lenni. Alapvetően mindig csak annyi szabadságunk van, amennyit magunkra vállalunk. Csak azt az embert lehet felszabadítani, aki bensőjében már szabad. S itt az a pont, ahol az egyház a társadalomban pótolhatatlan szerepet játszik.

Végül pedig az emberi jogokra való nevelés az egyház számára azt jelenti, hogy evangéliumi önvizsgálatot tart saját életéről, ahogy VI. Pál mondta 1974. okt. 23-án: „Az egyház tapasztalatból tudja, hogy az emberi jogok előrehaladásának szolgálata a világban saját élete, törvényei, intézményei, tervezett cselekedetei állandó vizsgálatára, szüntelen megtisztítására kötelezi.” Ki ne érezné közülünk — bárhol is álljon — a testvéri felszólítást, hogy egyházunk a teljes nyilvánosság előtt egyre inkább olyan cselekedetek példája legyen, melyben az emberi személyiség méltósága mindenki számára a legszebb, legtisztább formájában mutatkozik meg?

Ideje, hogy megálljak, hiszen előadásom egyre természetesebben hajlik arra, hogy az egyházzal való meditáció formáját öltse magára. Elmondhatjuk a történész Jean Duchesne-nel, hogy e kétszáz éves út alatt „az egyháznak megadatott a súlyos kegyelem, hogy visszatérjen Konstantin előtti ifjúságához”. Köszönetet mondunk az Úrnak a megifjodás e kegyelméért, kérve őt, hogy egyetlen keresztény se térjen le a helyes útról, belesodródva valami furcsa utóvédharcba. Ez a kegyelem tegyen bennünket éberré és tisztánlátóvá. Az emberi jogok terén olyan félelmetes bukásokat ismertünk, mint amilyen az auschwitz-i. A fény évszázadának nagy illúziója volt az a gondolat, hogy magunk mögött hagytuk a sötétséget, holott egyfolytában fenyeget, ott kíséri az emberiség karavánját történelme homokborította nyomain.

Szeretném, ha előadásom zárszava szeretet- és hitvallás lenne egyházunk mellett, a „sebezhető és lelkesítő” egyház mellett (Mgr. Defois), mely — az istenember nyomában haladva — elfogadta az inkarnáció kockázatát, s érte a bűn terhét is. Nehéz hinni egy olyan egyházban, melynek péteri füle kakasszóval van tele. Nehéz szeretni egy olyan egyházat, melynek teste sebhelyekkel és művégtagokkal van tele. Nehéz élni egy olyan egyházban, melynek jegyzetfüzete tele van az emberekkel elmulasztott találkozókkal.

Ó, Egyházam! Igaz, hogy lábad gyakran ragad a középszerűség sarába: szomorúan tapasztalom ezt nap mint nap.

Ó, Egyházam! de éppígy az is igaz, hogy fejed a szentség teljes fényében tündököl: örömmel tapasztalom ezt is nap mint nap.

Az egyház története minden korszakában súlyos választások elé került: kényszerű és kételyeket ébresztő választások elé. Természetesen mindnyájan azt kívánjuk, hogy ő legyen a legszebb, a legtisztább, a legbátrabb. De a történelem kavalkádjában világossá válik, hogy az egyház mindenekelőtt a kegyelem, a tiszta kegyelem műve, amit nem tarthatunk meg sem mi, sem ő maga, csakis Isten. Igazi hatalma sohasem győzelmeitől és vereségeitől függ. Íme anyánk, az egyház titka — amit remélem, ma nem kíváncsi sétálókként jártunk körül, hanem képesek voltunk egy bámuló gyermek tekintetével szemlélni.

Biztos vagyok benne, hogy mindannyian ismerjük *Az emberi lét jogát*, ezt a csodálatos antológiát, melynek ezeregynéhány darabja minden idő és minden kultúra emberéről szól. Ebben az UNESCO-kiadványban René Maheu a következő szavakkal zárja bevezetőjét: „Bármily nagyok voltak is a megtett erőfeszítések, az elért előrelépések, bármily hősiességek is a számtalan áldozat, az ember még nem fizette meg a szabad ember árát, s nem is határozta meg azt igaz értéke szerint. E percben is emberek milliói, testvéreink, csüggedők és lázadók várnak bennünket, téged és engem.”

Téged és engem.

Lőrinszky Ildikó fordítása